

5. Егорова Н. Провокация взятки либо коммерческого подкупа. Российская юстиция. 1997. № 8. С. 26–28.
6. Карнеева Л.М. Доказательства и доказывание в уголовном процессе: учеб. пособие. М., 1994. 120 с.
7. Рішення ЄСПЛ від 5 лютого 2008 р. у справі «Раманаускас проти Литви» (Ramanauskas v. Lithuania), заява № 74420/01. URL: http://en.tm.lt/dok/Ramanauskas_v_Lithuania_JUDG.pdf
8. Лобанова Л. Провокация взятки: некоторые проблемы квалификации и законодательной регламентации. Юридическая техника и проблемы дифференциации ответственности в уголовном праве и процессе. Сборник научных статей. Ярославль. 1999. С. 35–39.
9. Гесснер Р., Херцог У. За фасадом права. Методы новой тайной полиции. М.: Юридическая литература, 1990. 224 с.
10. Бабыч С.А. Провокация взятки либо коммерческого подкупа: уголовно-правовые и криминологические аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. М., 2006. 22 с.
11. Сандаковский С.А. Уголовно-правовая оценка провокации взятки: дис. ... канд. юрид. наук. спец. 12.00.08. Барнаул, 2010. 204 с.
12. Рішення ЄСПЛ від 30.10.2014 р. у справі «Носко и Нефедов проти Росії», заяви № 5753/09 и 11789/10. URL: <http://europeancourt.ru/tag/nosko-i-nefedov-protiv-rossii/>

КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК Ю. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
(ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»)

УДК 343.8

СПЕЦІАЛЬНИЙ ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ

У статті проаналізовано питання спеціального правового статусу засуджених. Досліджено елементи спеціального правового статусу засуджених, якими виступають суб'єктивні права, юридичні обов'язки та гарантії їх забезпечення. Особливу увагу звернуто на питання прав засуджених, а також проблеми їх реалізації.

Ключові слова: спеціальний правовий статус, засуджені, суб'єктивні права, гарантії прав, юридичні обов'язки.

В статье проанализированы вопросы специального правового статуса осужденных. Исследованы элементы специального правового статуса осужденных, которыми выступают субъективные права, юридические обязанности и гарантии их обеспечения. Особое внимание обращено на вопросы прав осужденных, а также проблемы их реализации.

Ключевые слова: специальный правовой статус, осужденные, субъективные права, гарантии прав, юридические обязанности.

The article analyzes the issues of special legal status of convicts. The elements of special legal status of convicts, which are subjective rights, legal obligations and guarantees of their provision, are investigated. Particular attention is paid to the issue of the rights of convicts, as well as the problems of their implementation.

Key words: special legal status, convicts, subjective rights, rights guarantees, legal obligations.



Вступ. Удосконалення правового захисту персоналу органів та установ виконання покарань розглядають як окремих напрям реформування державної політики у сфері виконання покарань [1, с. 272].

Одночасно не варто забувати також про необхідність удосконалення правового статусу інших головних суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин, якими виступають засуджені.

Результати проведеного опитування свідчать про те, що, крім підвищення ефективності функціонування кримінально-виконавчої системи, важливим напрямом оптимізації кримінально-виконавчої політики більшість науковців (30,5 %), персоналу органів та УВП (27,5 %) і засуджених (35,4 %) вважає підвищення рівня соціально-правового захисту суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин.

Тому удосконалення правового статусу суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин доцільно розглядати як важливий напрям оптимізації кримінально-виконавчої політики. При цьому, очевидно, треба виділити дві групи піднапрямів оптимізації кримінально-виконавчої політики в цій сфері: ті, що стосуються правового статусу персоналу органів та установ виконання покарань, і ті, що стосуються правового статусу засуджених.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення аналізу спеціального правового статусу засуджених.

Результати дослідження. Засуджені наділені загальним правовим статусом людини та громадянина з відповідними обмеженнями, визначеними Кримінально-виконавчим кодексом України (далі – КВК України), законами України і встановленими вироком суду. Усім засудженим притаманний спеціальний правовий статус, який, відповідно, диференціюється на види залежно від виду покарання, яке відбуває засуджений. У широкому розумінні спеціальний статус засуджених можна поділити на такий: 1) правовий статус засуджених, які відбувають покарання, не пов'язані з ізоляцією від суспільства, та 2) правовий статус засуджених, які відбувають покарання, пов'язані з ізоляцією від суспільства. У вузькому розумінні спеціальний статус засуджених підлягає класифікації залежно від конкретного виду покарання, яке відбуває засуджений. Індивідуальним правовим статусом володіє кожний конкретний засуджений, і він буде різний для кожного через різні об'єктивні та суб'єктивні причини: вік, стать, стан здоров'я, рівень освіти, поведінку тощо [2, с. 31–32].

Загальний, спеціальний та індивідуальний правові статуси співвідносяться між собою як загальне, окреме та одиничне. Конституційні права й обов'язки становлять основний зміст загального правового статусу індивіда і є фундаментом для спеціальних та індивідуального правових статусів [1, с. 139].

Ознакою конституційних прав засуджених є їх обмеженість. В.О. Човган у своєму фундаментальному монографічному дослідженні «Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування» обмеження прав засуджених тлумачить як звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод державою внаслідок володіння особою спеціальним правовим статусом засудженого [4, с. 79].

При цьому автором виділено такі форми нормативних обмежень прав (тих, що об'єктивуються в законодавстві): 1) позбавлення суб'єктивного права; 2) заборона; 3) обов'язок; 4) специфічні суб'єктивні права; 5) встановлення специфічної відповідальності [4, с. 108–109].

Саме специфічні суб'єктивні права та обов'язки засуджених, які одночасно виступають формами обмежень прав, що є елементами загального правового статусу, – це ті індикатори, які визначають спеціальний правовий статус засудженого і становлять основне «ядро» його змісту.

Елементами спеціального правового статусу засуджених є суб'єктивні права, юридичні обов'язки та гарантії їх забезпечення. При цьому, як зазначалося вище, саме права та обов'язки будуть основою спеціального правового статусу засуджених.

Вдаючись до аналізу нормативної регламентації спеціального правового статусу засуджених, треба зазначити таке. На відміну від правового статусу персоналу органів та установ виконання покарань, правовий статус засуджених визначений у гл. 2 КВК України, де



закріплено основи правового статусу засуджених (ст. 7), основні права засуджених (ст. 8), основні обов'язки засуджених (ст. 9), а також на рівні окремої ст. 10 передбачено право засуджених на особисту безпеку.

Зокрема, у п. 1 ст. 8 КВК України передбачений, здавалося б, вичерпний, досить широкий перелік прав засуджених, який складається з одинадцяти позицій. Зокрема, засуджені наділені такими правами:

– на отримання інформації про свої права й обов'язки, порядок та умови виконання й відбування призначеного судом покарання. Адміністрація установи чи органу, який виконує покарання, зобов'язана надати засудженим зазначену інформацію, а також ознайомлювати їх із змінами порядку й умов відбування покарань;

– на гуманне ставлення до них і на повагу їхньої людської гідності; засуджені не повинні підлягати жорстокому, нелюдському або такому, що принижує їхню гідність, поводженню. Заходи впливу можуть застосовуватися до засуджених виключно на підставі закону; засуджені не можуть бути піддані медичним або іншим подібним дослідженням незалежно від їхньої згоди;

– звертатися відповідно до законодавства з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їхніх вищих органів, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань. Відповідні звернення (кореспонденція) подаються до адміністрації установи виконання покарань. Про отримання адміністрацією звернення (кореспонденції) засудженому видається талон-підтвердження. Протягом трьох діб (а у випадках, встановлених законодавством, протягом однієї доби) з часу видачі талона-підтвердження зазначене звернення (кореспонденція) направляється адресату;

– давати пояснення і вести листування, а також звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами рідною мовою. Відповіді засудженим даються мовою звернення. У разі відсутності можливості дати відповідь мовою звернення вона дається українською мовою з перекладом відповіді на мову звернення, який забезпечується органом або установою виконання покарань;

– на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я, за винятком обмежень, передбачених законом. Охорона здоров'я забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних і платних форм медичної допомоги. Засудженому гарантується право на вільний вибір і допуск лікаря для отримання медичної допомоги, зокрема, за власні кошти. Засуджені, які мають розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів чи інших одурманюючих засобів, можуть за їхньою письмовою згодою пройти курс лікування від зазначених захворювань;

– на соціальне забезпечення, зокрема на оформлення пенсій, відповідно до законів України;

– отримувати у встановленому законом порядку передачі (окрім речей, що засудженим заборонено мати при собі законом, зокрема зброї, наркотичних або психотропних речовин, прекурсорів);

– на оплачувану працю, організовану відповідно до вимог законодавства про працю, зокрема щодо тривалості, умов та оплати праці. При цьому тривалість робочого дня не може становити більше восьми годин і тривалість робочого часу – більше 40 годин на тиждень;

– на здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії, зокрема на вільний вибір і допуск священнослужителя для відправлення релігійних таїнств і обрядів, за винятком обмежень, передбачених цим Кодексом;



- на належне матеріально-побутове забезпечення в порядку, встановленому цим Законом і нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України;
- на отримання копій документів з їхніх особових справ та інших, пов'язаних із реалізацією їхніх прав, документів у порядку, встановленому Міністерством юстиції України [5].

Однак у п. п. 2, 3, 4 ст. 8 КВК України закріплено, що засудженому гарантується право на правову допомогу; засуджені іноземці мають право підтримувати зв'язок із дипломатичними представництвами і консульськими установами своїх держав, особи без громадянства, а також громадяни держав, що не мають дипломатичних представництв або консульських установ в Україні, – з дипломатичними представництвами держави, яка взяла на себе охорону їхніх інтересів, або міжнародними органами чи організаціями, які здійснюють їх захист; засудженому гарантується право на побачення в порядку, встановленому КВК України.

Обов'язкам засуджених присвячена ст. 9 Кримінально-виконавчого кодексу України. Наприклад, у ч. 1 ст. 9 Кримінально-виконавчого кодексу України передбачений такий перелік обов'язків:

- виконувати встановлені законодавством обов'язки громадян України, неухильно додержуватися правил поведінки, які передбачені для засуджених, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб;
- виконувати встановлені законодавством вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації;
- ввічливо ставитися до персоналу, інших осіб, які відвідують установи виконання покарань, а також до інших засуджених;
- з'являтися за викликом адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації [5].

Як зазначає Ю.А. Кричун, обов'язки засуджених мають велике значення у механізмі правового регулювання. Вони обмежують, конкретизують і доповнюють загальний статус громадян. Сутність юридичних обов'язків засуджених виражається у вимозі необхідної, з погляду держави, влади і закону, поведінки. Ця поведінка забезпечується заходами державного примусу. Юридичні обов'язки виявляються через їхній зміст і структуру, в яку включається необхідність здійснення певних дій і необхідність стримуватись від деяких із них [6, с. 85].

У ст. 10 КВК України передбачено право засуджених на особисту безпеку і порядок забезпечення цього права, що, безумовно, сприяє його застосуванню на практиці.

Доречно зауважити, що деякі права засуджених сформульовані у Кодексі через норми-гарантії, наприклад, засудженому гарантується право на правову допомогу, засудженому гарантується право на побачення. Законодавчо встановлені також гарантії забезпечення інших прав засуджених. Наприклад, гарантією права засуджених на охорону здоров'я виступатиме система медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а гарантією права на працю буде система заходів і засобів, які об'єднуються поняттям «охорона праці».

Сьогодні засуджені підприємств, установ виконання покарань залучаються до виготовлення такої продукції, як будівельні матеріали, меблі, продукція промислового призначення, сільськогосподарська техніка та запасні частини до неї, тара і упаковка, транспортне устаткування та автозапчастини, швейні вироби та взуття, господарсько-побутові товари, металовироби, продукція спецпризначення, сувенірна продукція, товари для садівників і городників, чавунне литво тощо. А тому з огляду на специфіку виробничої діяльності підприємств установ виконання покарань забезпечення засуджених гарантіями у сфері охорони праці є запорукою реалізації конституційного права на належні, безпечні і нешкідливі умови праці, а також важливим заходом щодо профілактики виробничого травматизму.

Одночасно очевидним є те, що окремі з перелічених прав стосуються засуджених, які відбувають покарання, пов'язані з позбавленням волі. А тому таке звужене змістове наповнення законодавчої норми не відповідає її назві «Основні права засуджених». Тому доцільно в цій статті зосередити права, які є іманентно властивими всім категоріям засуджених, а вже у статтях наступних глав КВК України зосередити права, притаманні засудженим



під час відбування різних видів покарань. Наприклад, у ч. ч. 1 та 2 ст. 107 КВК України регламентуються права та обов'язки засуджених до позбавлення волі.

На думку Ю.А. Чеботарьової, ст. 8 КВК України повинна бути доповнена текстом, де б були перераховані всі права, властиві всім категоріям засуджених громадян України, зокрема засудженим до позбавлення волі, які випливають із міжнародних законів і норм, із міжнародних договорів, конвенцій, угод і правил, що підтверджують ці права (Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про цивільні і політичні права, Конвенції ООН проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів обігу і покарання, регіональних конвенцій та угод): 1) право на життя й особисту недоторканність; 2) право на свободу від тортур або іншого жорстокого поводження; 3) право на здоров'я; право на повагу людської гідності; 4) право на належні правові процедури; 5) право на свободу від дискримінації будь-якого роду; 6) право на свободу від рабства; 7) право на свободу совісті і думки; 8) право на свободу віросповідання; 9) право на недоторканність сімейного життя; 10) право на саморозвиток [7, с. 12]. Така авторська пропозиція щодо переліку прав не зовсім відображає особливості спеціального правового статусу засуджених, а більшою мірою є повторенням прав, що охоплюються загальним правовим статусом людини.

Висновки. Підсумовуючи, треба ще раз наголосити на необхідності вдосконалення правового статусу, зокрема спеціального, таких суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин, як засуджені.

Окремими елементами спеціального правового статусу є суб'єктивні права, юридичні обов'язки та гарантії їх забезпечення. При цьому саме права та обов'язки будуть основою спеціального правового статусу засуджених.

З огляду на те, що в Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України [8] особлива увага зосереджена на вирішенні проблем, які стосуються українців незадовільного стану умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах і приведення їх до європейських стандартів; забезпечення засуджених якісною медичною допомогою; реалізації права на працю тощо, видається необхідним подальше дослідження проблем реалізації цих прав як складового елемента спеціального правового статусу засуджених. Це, у свою чергу, дасть змогу виробити шляхи вдосконалення й оптимізації процесу втілення названих прав засуджених у життя.

Список використаних джерел:

1. Муравйов К.В. Проблеми вдосконалення правового захисту персоналу органів та установ виконання покарань. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 5. С. 268–272.
2. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Правовий статус засуджених: поняття та сутність. Актуальні питання кримінально-виконавчого законодавства та практики: зб. матеріалів круглого столу (м. Київ, 29 березня 2018 р.) / відп. ред. І.М. Микитась, М.І. Рудницьких. Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2018. С. 29–32.
3. Павлюков Р.О. Поняття та структурні елементи правового статусу інвалідів в Україні. Право і безпека. 2006. № 5. Т. 5. С. 137–139.
4. Човган В.О. Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування: монографія. Харків: ГО «Харківська правозахисна група»; «Права людини», 2017. 608 с.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/page> (дата звернення: 03.01.2019).
6. Кричун Ю.А. Теоретичні положення визначення поняття та змісту правового статусу засуджених до позбавлення волі. Держава та регіони. Серія: «Право». 2014. № 2 (44). С. 83–87.
7. Чеботарьова Ю.А. Правовий статус засуджених до позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 22 с.
8. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/654-2017-p> (дата звернення: 03.01.2019).

